

Економіка та управління підприємствами

УДК 378.07:005.2

Матюх Сергій Анатолійович

*кандидат економічних наук, доцент
кафедри міжнародних економічних відносин
Хмельницький національний університет*

Матюх Сергей Анатольевич

*кандидат экономических наук, доцент
кафедры международных экономических отношений
Хмельницкий национальный университет*

Matyukh Serhiy

*PhD in Economical Sciences, Associate Professor
Khmelnyskyi National University*

**ФАКТОРИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ОСВІТНЬОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ ЗВО**

**ФАКТОРЫ, ВЛИЯЮЩИЕ НА ЭФФЕКТИВНОСТЬ
ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ВУЗА**

**FACTORS AFFECTING THE EFFICIENCY OF EDUCATIONAL
ACTIVITIES**

Анотація. В статті розглянуті основні фактори що впливають на формування рівня ефективності діяльності закладів вищої освіти. За своєю природою всі фактори, незалежно від об'єкта вивчення, спочатку поділяються на фактори внутрішнього і зовнішнього середовища. Досліджено фактори внутрішнього середовища, які являють собою сукупність змінних в межах функціонування ЗВО і є сферою безпосереднього впливу з боку його менеджменту. Доведено, що фактори внутрішнього середовища можна розділити на економічні та соціальні. В

межах дослідження встановлено, що фактори зовнішнього середовища, знаходяться поза контролем ЗВО, тобто це вся сукупність факторів, які впливають або можуть впливати певним чином на ЗВО і його цілі.

На основі аналізу статистичних даних установлено, що сформоване зовнішнє середовище не сприяє повноцінному розвитку ЗВО. Виділено політичні, соціально-культурні та економічні фактори впливу зовнішнього середовища на діяльність закладів вищої освіти. Встановлено, що основними сучасними особливостями розвитку вітчизняної вищої освіти є: зменшення кількості навчальних закладів; зміни якісного складу науково-педагогічних працівників; демографічні процеси скорочення кількості населення та осіб студентського віку; зростання чисельності безробітних з вищою освітою; низький рівень фінансування галузі як за рахунок бюджетних коштів, так і за рахунок населення.

Доведено що фактори зовнішнього та внутрішнього середовища враховуються при оцінюванні оцінці ефективності діяльності закладу вищої освіти. Окреслено методичні підходи щодо визначення якості та ефективності діяльності ЗВО. Запропоновано моделі управління якістю освітньої послуги для підвищення ефективності навчального процесу.

Ключові слова: *управління ефективністю, освітня діяльність, заклади вищої освіти, якість освіти, фактори ефективності.*

Анотація. *В статье рассмотрены основные факторы влияющие на формирование уровня эффективности деятельности высших учебных заведений. По своей природе все факторы, независимо от объекта, сначала делятся на факторы внутренней и внешней среды. Исследованы факторы внутренней среды, которые представляют собой совокупность переменных в пределах функционирования вуза и являются сферой непосредственного воздействия со стороны его менеджмента. Доказано, что факторы внутренней среды можно разделить на экономические и*

социальные. В рамках исследования установлено, что факторы внешней среды, находятся вне контроля вуза, то есть это вся совокупность факторов, которые влияют или могут влиять определенным образом на вуз и его цели.

На основе анализа статистических данных установлено, что сформированная внешняя среда не способствует полноценному развитию вузов. Выделены политические, социально-культурные и экономические факторы влияния внешней среды на деятельность высших учебных заведений. Установлено, что основными современными особенностями развития отечественного образования являются: уменьшение количества учебных заведений; изменения качественного состава научно-педагогических работников; демографические процессы сокращения численности населения и лиц студенческого возраста; рост численности безработных с высшим образованием; низкий уровень финансирования отрасли как за счет бюджетных средств, так и за счет населения.

Доказано, что факторы внешней и внутренней среды учитываются при оценке эффективности деятельности учреждения высшего образования. Определены методические подходы к определению качества и эффективности деятельности вуза. Предложены модели управления качеством образовательной услуги для повышения эффективности учебного процесса.

Ключевые слова: *управление эффективностью, образовательная деятельность, учреждения высшего образования, качество образования, факторы эффективности.*

Summary. *The article considers the main factors influencing the formation of the level of efficiency of higher education institutions. By their nature, all factors, regardless of the object of study, are first divided into factors of internal and external environment. The factors of the internal environment,*

which are a set of variables within the functioning of the free economic zone and are a sphere of direct influence on the part of its management, are studied. It is proved that the factors of the internal environment can be divided into economic and social. The study found that environmental factors are beyond the control of the free economic zone, ie it is the whole set of factors that affect or may affect in some way on the free economic zone and its goals.

Based on the analysis of statistical data, it is established that the current external environment does not contribute to their full development. The political, socio-cultural and economic factors of the external environment's influence on the activity of higher education institutions are highlighted. It is established that the main modern features of the development of domestic higher education are: reducing the number of educational institutions; changes in the quality of research and teaching staff; demographic processes of population reduction and students; growth in the number of unemployed with higher education; low level of financing of the industry both at the expense of budgetary funds, and at the expense of the population.

It is proved that the factors of external and internal environment are taken into account when evaluating the evaluation of the effectiveness of higher education institutions. Methodical approaches to determining the quality and efficiency of free economic activity are outlined. Quality management models are proposed to increase the efficiency of the educational process.

Key words: *efficiency management, educational activities, higher education institutions, quality of education, efficiency factors.*

Постановка проблеми. Ефективність освітньої діяльності ЗВО у всіх своїх вимірах і аспектах (економічна, педагогічна, організаційно-управлінська, соціальна ефективність) визначається безліччю факторів і умов, що діють безпосередньо і опосередковано, піддаються регулюванню або не піддаються регулюванню. Складне поєднання цих факторів і умов

задає певні межі поточного функціонування і розвитку освітньої системи, її окремих складових.

Для успішного управління закладом вищої освіти, більш повного використання його потенціалу, надання йому певного вектора розвитку і якісного оновлення необхідно встановлення комплексу факторів, що визначають ефективність освітньої діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика розбудови системи вищої освіти, надання освітніх послуг, питання діяльності закладів вищої освіти та ефективності їх функціонування розглядалась в працях багатьох науковців, зокрема значну увагу їх вивченню приділяють такі відомі вітчизняні учені, як І. С. Каленюк [5], Л. І. Яременко [5], І. М. Грищенко [2], Т. Є. Оболенська [10], Т. В. Терентьева [8], В. І. Луговий [9], А. М. Колот [11], М. М. Кулакова [8].

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою даного дослідження є виявлення і аналіз ключових факторів, що впливають на ефективність діяльності сучасного закладу вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Забезпечення якості та ефективності діяльності закладів вищої освіти – актуальна проблема, вирішення якої залежить від багатьох, в тому числі на перший погляд суперечливих, факторів [1].

Слід зазначити, що наявні підходи до створення систем управління менеджменту якості в ЗВО, як правило, спрямовані на підвищення ступеня стандартизації процесів і недостатньо орієнтовані на розвиток креативності та різноманітності при їх практичному застосуванні. Саме це, на нашу думку, і обмежує використання тих чи інших систем менеджменту якості в сучасних ЗВО.

Управління ЗВО в сьогодні зумовлює необхідність залучення до розв'язання проблем освіти різноманітних інститутів, а також перегляду ролі студентів в організації й підтримці процесу навчання.

Вважається, що управління ЗВО в сучасних умовах повинно розв'язувати наступні завдання:

- підвищення якості освіти й встановлення відповідності згідно вимог суспільства;
- підвищення ефективності освітньої системи;
- забезпечення безперервності освіти;
- забезпечення інтеграції закладів освіти різноманітних типів в єдині комплекси;
- розвиток конкурентного освітнього середовища.

Прагнення підвищити економічну ефективність спонукає до більшої диференціації оплати праці з прив'язкою до кінцевих результатів роботи діяльності організації, підвищення кваліфікації, освітнього рівня працівника та його кар'єрного зростання. Тому проблема реалізації мотиваційного потенціалу оплати праці в ринковій економіці полягає в максимальному застосуванні саме стимулюючої функції оплати праці [2, с. 59].

Одним з найважливіших факторів впливу мінливого зовнішнього середовища є скорочення майже за всіма видами ресурсів: зниження кількості абітурієнтів; скорочення та старіння НПП; скорочення обсягів фінансування.

Все це призводить до загострення конкуренції на ринку освітніх послуг за обмежені ресурси та необхідності розробки більш ефективних методів управління закладом вищої освіти. В основу стійких конкурентних переваг сучасного ЗВО покладено взаємовідносини з зацікавленими сторонами (споживачами освітніх послуг та інших продуктів що надає ЗВО, ринок праці, постачальники інших ресурсів, що забезпечують доступ до найкращих ресурсів).

Що стосується факторів зовнішнього середовища, то до них належить вся сукупність факторів, що знаходяться за межами контролю

ЗВО і які повинні бути враховані при оцінці рівня економічної ефективності його освітньої діяльності.

Дуже часто зустрічається ситуація, коли установи з високим рівнем ринкової ефективності працюють на межі фінансового ризику з низьким рівнем фінансово-економічної безпеки; і навпаки, компанії зі стабільними показниками фінансово-економічної безпеки мають порівняно низьку конкурентоздатність [3].

Для діяльності ЗВО потрібні відповідні кошти, так само вони потрібні для запобігання, послаблення або захисту від загроз. Отже, для дотримання належного рівня фінансово-економічної безпеки бюджет ЗВО має, як мінімум, дорівнювати сумі коштів на ведення основної діяльності і на захист від загроз цій діяльності. Якщо бюджет менший, то є підстави говорити про послаблення рівня фінансово-економічної безпеки ЗВО.

Уряди європейських країн розуміють необхідність освіченості та розвитку людського капіталу, а тому витрачають значні суми державних коштів на підтримку національних освітніх програм, надають пільги з оподаткування тим, хто займається процесом організації освітньої діяльності та наукових досліджень. Дуже часто за кордоном фінансування вищої освіти здійснюється через підтримку студентів (індивідуальні гранти, іменні стипендії, пільгові кредити тощо), тобто за непрямим методом [4, с. 142].

У розвинутих країнах частка державного фінансування вищої освіти є різною. Так, у Канаді вона становить 70 – 85%, Голландії – 90%, Німеччині – 95%, у Великій Британії – 62%. При цьому частка плати за навчання в структурі бюджету закладів вищої освіти у всіх цих країнах значно нижча ніж у нас. Так, наприклад, в Англії плата за навчання становить 12%, у Канаді – 11%, а студенти Голландії, Німеччини, Фінляндії, Швеції взагалі не сплачують за навчання. У Новій Зеландії

університети фінансуються на 96% урядом, а 4% становлять доходи від плати за навчання [5, с. 59].

Як свідчить світовий досвід присутність держави, як опосередкованого виробника освітніх послуг є різною в різних країнах. Зокрема в США частка приватних закладів вищої освіти становить 55%, у Японії аналогічний показник становить 76%, тобто переважає приватний тип вищої школи. Чехія, Угорщина, Казахстан та деякі інші країни також заохочують створення приватних закладів вищої освіти. В Естонії більше половини ЗВО є приватними, в Латвії – більше чверті, в Кореї – 85% студентів навчаються в ЗВО приватної форми власності. Протилежна картина спостерігається в Фінляндії, де 80% ЗВО є державними, та Англії [6, с. 31].

Динаміка обсягів державного фінансування освіти в Україні, в тому числі вищої представлено на *рис. 1*.

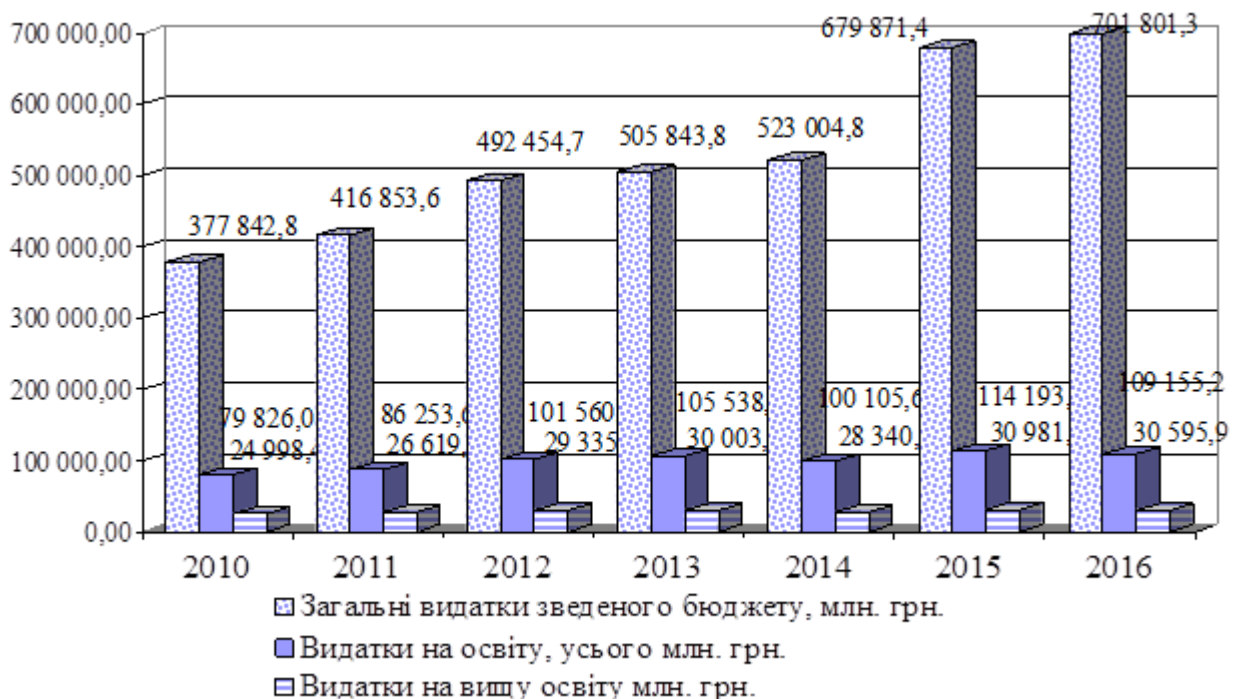

Рис. 1. Динаміка видатків Державного бюджету України на освіту у 2010-2016 рр.
[7]

Відповідно до даних рис.1, динаміка показників видатків на вищу освіту в Україні з 2010 по 2016 рр. свідчить про зростання фінансування з 25 млрд. грн. у 2010 р. до 31 млрд. грн у 2016 р., тобто на 22%. Щоправда у 2014 р. спостерігається скорочення державного фінансування вищої освіти до 28,3 млрд. грн, а станом на 01.10.2015 р. витрати сукупного бюджету на вищу освіту склали 21 млрд. грн.

Що стосується соціальних чинників внутрішнього середовища, то базою для їх визначення слугує мікроклімат та рівень соціального забезпечення колективу ЗВО. Тому серед соціальних чинників внутрішнього середовища, варто розглядати такі:

- рівень компетентності керівництва ЗВО, його науково-педагогічних працівників (НПП) та інших категорій персоналу;
- створення системи соціальної підтримки НПП та інших категорій персоналу;
- наявність системи заохочень та роботи з персоналом;
- забезпечення можливості самореалізації НПП;
- нормальний психологічний мікроклімат у трудовому колективі.

Науково-педагогічний персонал ЗВО є ключовим елементом системи вищої освіти, що визначає всі інші його ресурсні складові, перш за все, якість наукових досліджень та ефективність освітньої діяльності. Кадрове забезпечення ЗВО в сучасних умовах виступає чинником підвищення конкурентоспроможності закладу вищої освіти.

На сьогодні формування кадрового потенціалу, що відповідає вимогам інноваційного характеру сучасної економіки, відіграє провідну роль. Проблема полягає не лише в рівні професійної освіти, підготовки кваліфікованих спеціалістів та учених, але й у зміні власного образу цих кадрів, що, перш за все, мотивовані на інноваційний розвиток, ініціативу, самонавчання [8].

Динаміку чисельність викладачів, що мають науковий ступінь доктора та кандидата наук, а також учене звання доцента чи професора, тобто показники якості науково-педагогічних працівників ЗВО I-IV рівня акредитації по рокам наведено на *рис. 2*.

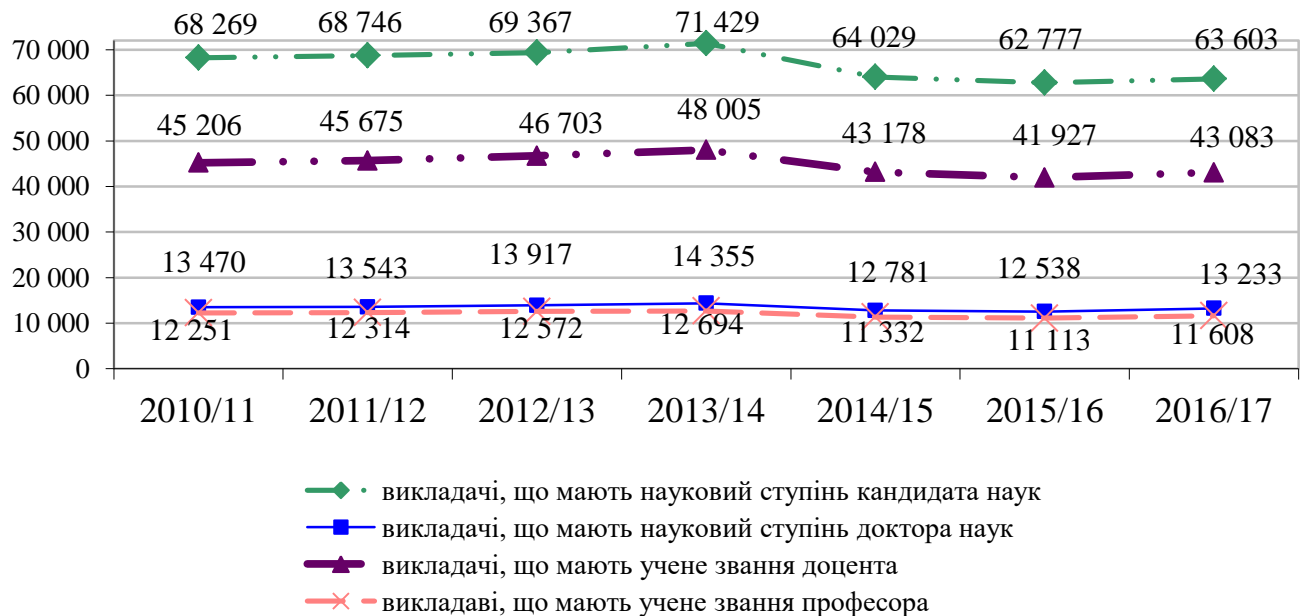

Рис. 2. Динаміка показників якісного складу науково-педагогічних працівників ЗВО I-IV рівня акредитації [9]

За даними, що відображені на *рис. 2*, простежується хвилеподібні тенденції у динаміці чисельності науково-педагогічних працівників ЗВО I-IV рівнів акредитації що мають науковий ступінь та учене звання. Зниження показників може бути викликане зменшенням кількості навчальних закладів усіх рівнів акредитації у цей період в Україні.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. На основі проведеного дослідження можна зробити такі висновки:

1) розширення фінансово-господарської самостійності закладів вищої освіти, зміна в механізмах взаємодії державних органів з підвідомчими установами спрямована на кореляцію обсягів бюджетного

фінансування від результатів діяльності ЗВО і, отже, на підвищення ефективності витрачання бюджетних коштів;

2) підвищення рівня економічної безпеки закладів сфери вищої освіти безпосередньо пов'язано з формуванням набору ефективних інструментів, що забезпечують його сталий економічний розвиток, як способу реалізації цілей і завдань; значний вплив на вибір засобів, способів і методів підвищення рівня економічної безпеки ЗВО роблять специфічні особливості економіки освіти та виявлені фактори.

Отже, можна зробити висновок про якісну зміну характеру і напрямів необхідної діяльності ЗВО щодо забезпечення економічної безпеки в змінених соціально-економічних та інституційних умовах.

Література

1. Методические рекомендации по внедрению типовой модели системы качества образовательного учреждения. СПб.: Изд-во СПбГЭТУ, 2006.
2. Грищенко І. М. Дослідження практики матеріального забезпечення і підвищення суспільного статусу науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів // Вісник КНУТД. 2015. № 6 (93). С. 53-64.
3. Кузьминов Я. И. Проблемы отечественного образования / Конкурентоспособность и модернизация экономики. Кн. 2. М.: ГУ ВШЭ, 2004. С. 113-115.
4. Черниш О. В. Сучасний стан та проблеми фінансування вищої освіти в Україні // Вісник Хмельницького національного університету. Хмельницький. 2011. №4. Т.3 (178). С. 141-144.
5. Каленюк І. С., Яременко Л. І. Механізми фінансово-економічного управління вищою освітою та перспективи їх розвитку./Економічні основи інноваційного розвитку вищих навчальних закладів України: монографія / за заг. ред. В. І. Лугового. К.: Пед. Преса, 2009. 384 с.

6. Грищенко І.М. Теоретико-методологічні основи інноваційного розвитку освітніх послуг в Україні // Економічні аспекти проблем розвитку вищої освіти в Україні: монографія / за заг. ред. д-ра екон. наук, проф., чл.-кор. НАПН України І.М. Грищенко. Хмельницький: ХНУ, 2010. 478 с.
7. Закон України «Про Державний бюджет» на 2010-2016 роки. URL: <http://search.ligazakon.ua>
8. Терентьева Т.В., Кулакова М.Н. Факторы, влияющие на эффективность образовательных услуг вуза в современном обществе // Современные проблемы науки и образования. 2012. № 5. URL: <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=7123>
9. Луговий В.І. Управління освітою / В.І. Луговий. К.: вид-во УАДУ, 1997. 302 с.
10. Оболенська Т.Є. Маркетинг освітніх послуг: вітчизняний і зарубіжний досвід. К.: КНЕУ, 2001. 208 с.
11. Колот А.М. Вища освіта як чинник формування людського капіталу: сучасний стан, тенденції розвитку // Вісник Прикарпатського університету. Економіка. Івано-Франківськ: Плай. 2007. Вип. 4 С. 12-16.

References

1. Metodicheskiye rekomendatsii po vnedreniyu tipovoy modeli sistemy kachestva obrazovatel'nogo uchrezhdeniya. SPb.: Izd-vo SPbGETU, 2006.
2. Hryshchenko I. M. Doslidzhennya praktyky material'noho zabezpechennya y Pidvyshchennya suspil'noho statusu naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv vyshchyykh navchal'nykh zakladiv // Visnyk KNUTD. 2015. № 6 (93). S. 53-64.

3. Kuz'minov YA. I. Problemy otechestvennogo obrazovaniya / Konkurentosposobnost' i modernizatsiya ekonomiki. Kn. 2. M.: GU VSHE, 2004. S. 113-115.
4. Chernysh O. V. Suchasnyy stan ta problemy finansuvannya vyshchoyi osvity v Ukrayini // Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu. Khmel'nyts'kyy. 2011. №4. T.3 (178). S. 141-144.
5. Kalenyuk I. S., Yaremenko L. I. Mekhanizmy finansovo-ekonomichnoho upravlinnya vishchoyu osvitoyu ta perspektyvy yikh rozvytku / Ekonomichni osnovy innovatsiynoho rozvytku vyshchyykh navchal'nykh zakladiv ukrayiny: monohrafiya / za zah. red. V. I. Luhovoho. K .: Ped. Presa, 2009. 384 s.
6. Hryshchenko I.M. Teoretyko-metodolohichni osnovy innovatsiynoho rozvytku osvitnikh posluh v Ukrayini // Ekonomichni aspekty problem rozvytku vyshchoyi osvity v Ukrayini: monohrafiya / za zah. red. d-ra ekon. nauk, prof., chl.-kor. NAPN Ukrayiny I.M. Hryshchenka. Khmel'nyts'kyy: KHNU, 2010. 478 s.
7. Zakon Ukrayiny «Pro Derzhavnyy byudzheth» na 2010-2016 roky. URL: <http://search.ligazakon.ua>
8. Terent'yeva T.V., Kulakova M.N. Faktory, vliyayushchiye na effektivnost' obrazovatel'nykh uslug vuza v sovremennom obshchestve // Sovremennyye problemy nauki i obrazovaniya. 2012. № 5. URL: <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=7123>
9. Luhovyy V.I. Upravlinnya osvitoyu / V.I. Luhovyy. K.: vyd-vo UADU, 1997. 302 s.
10. Obolens'ka T.YE. Marketynh osvitnikh posluh: vitchyznyanyy i zarubizhnyy dosvid. K.: KNEU, 2001. 208 s.
11. Kolot A.M. Vyshcha osvita yak chynnyk formuvannya lyuds'koho kapitalu: suchasnyy stan, tendentsiyi rozvytku // Visnyk Prykarpats'koho universytetu. Ekonomika. Ivano-Frankivs'k: Play. 2007. Vyp. 4. S. 12-16.